

ОСОБИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Крижевська О.О.,

кандидат юридичних наук, асистент

кафедри нотаріального, виконавчого процесу та

адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0003-4989-6322

Крижевська О.О. Особи, які беруть участь у нотаріальному провадженні

Статтю присвячено характеристиці другої групи суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин до якої належать особи, які беруть участь у нотаріальному провадженні, їх поняттю та складу. Сформульовано ознаки (особливості) осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні. Такими ознаками є: 1) наявність юридичного інтересу в нотаріальному провадженні; 2) здійснення процесуальних дій, спрямованих на виникнення, розвиток і припинення нотаріального провадження; 3) саме такі особи є суб'єктами доказування фактів, які необхідно встановити у нотаріальному процесі. Проаналізовано дискусійне у правовій науці питання щодо структури, кола та найменування окремих суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин в межах кола осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні. Висловлено та обґрунтовано позицію, що основою побудови структури зазначених суб'єктів нотаріального процесу, може бути відповідне вчення про учасників цивільних процесуальних правовідносин в теорії цивільного процесу. Підкреслено, що нотаріальний процес потребує формування свого понятійного апарату. У зв'язку з цим, автор пропонує сторін чи учасників матеріального правовідношення (учасників нотаріального процесу) називати сторонами нотаріального провадження, в межах яких розрізняти як *заявників*, тобто осіб, які звертаються до нотаріуса та за заявою яких виникає нотаріальний процес, так і *залучених осіб*, як осіб, які маючи у справі матеріально-правову заінтересованість, залучаються до участі в нотаріальному провадженні з метою охорони чи захисту своїх прав та інтересів.

Зроблено висновок про те, що сторонами у нотаріальному процесі є такі суб'єкти нотаріальних процесуальних правовідносин, які діють у нотаріальному процесі у власних інтересах та виходячи з їх правового становища: беруть участь у створенні матеріального правовідношення, що передається на розгляд нотаріуса чи відповідного юридичного факту (1); є особами, матеріальні права та обов'язки яких виникають з юридичного факту, що посвідчуються нотаріусом (2); є особами-учасниками матеріального правовідношення, у якому нотаріусом посвідчується відповідне матеріальне право (3).

Ключові слова: нотаріальні процесуальні правовідносини, суб'єкти нотаріальних процесуальних правовідносин, сторони нотаріального процесу, заявники, залучені особи, нотаріус, нотаріальний акт.

Kryzhevskya O.O. Persons participating in notarial proceedings

The article is devoted to the characteristics of the second group of subjects of notarial procedural legal relations, which includes persons involved in notarial proceedings, their concept and composition. The signs (features) of the persons participating in notarial proceedings are formulated. Such features are: 1) the presence of a legal interest in notarial proceedings; 2) implementation of procedural actions aimed at the emergence, development and termination of notarial proceedings; 3) such persons should be recognized as subjects of proving the facts that need to be established in the notarial process. The debatable issue in legal science on the structure, range and name of individual subjects of notarial procedural legal relations within the circle of persons involved in notarial proceedings is analyzed. The position is expressed and substantiated that the basis of construction of the structure of the specified subjects of notarial process, can be the corresponding doctrine about participants of civil procedural legal relations in the theory of civil process. However, the notarial process requires the formation of its conceptual apparatus. In this regard, the author proposes to call the parties or participants in the substantive legal relationship (participants in the notarial process) as parties to the notarial proceedings, within which to distinguish between applicants, ie persons who apply to a notary and whose application is notarized, and persons involved, as persons who have a

material and legal interest in the case, are involved in notarial proceedings in order to protect or defend their rights and interests.

It is concluded that the parties in the notarial process are such subjects of notarial procedural legal relations, which act in the notarial process in their own interests and based on their legal status: participate in the creation of a substantive legal relationship, which is submitted to a notary or relevant legal fact (1); are persons whose material rights and obligations arise from a legal fact certified by a notary (2); are persons-participants of a substantive legal relationship in which a notary certifies the relevant substantive law (3).

Key words: notarial procedural legal relations, subjects of notarial procedural legal relations, parties to the notarial process, applicants, persons involved, notary, notarial deed.

Постановка проблеми. Нотаріальний процес являє собою різновид правозастосовчої діяльності, що відбувається у формі нотаріальних процесуальних правовідносин, які складаються між нотаріусом (іншим нотаріальним органом) та іншими суб'єктами нотаріальної діяльності. Визначення змісту нотаріальної процесуальної правосуб'єктності викликає значний науковий та практичний інтерес, оскільки правильне визначення кола суб'єктів нотаріальної діяльності, забезпечення належної реалізації їхніх процесуальних прав та обов'язків впливає на законність та обґрунтованість нотаріального акта як результату вчинення кожної нотаріальної дії та унеможливує в подальшому виникнення підстав для його судового оспорювання. Попри це, проблема класифікації суб'єктів нотаріального процесу до сьогодні не була об'єктом спеціальних досліджень, а висвітлювалася лише у загальному контексті поряд з іншими елементами нотаріального процесу.

Стан опрацювання проблематики. При написанні цієї роботи автор виходив з теоретичних положень, які містяться в працях українських і зарубіжних вчених-процесуалістів, таких як: В.В. Баранкова, В.В. Комаров, В.М. Марченко, Л.Г. Павлова, Я.П. Панталієнко, С. Г. Пасічник, Л.К. Радзієвська, К.І. Федорова, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, В.М. Черниш, В.В. Яркова та ін. Однак, праці таких вчених, як правило, містили лише окремі аналіз правового або процесуального статусу діяльності суб'єктів нотаріального процесу, або здійснювалися в рамках розкриття загальних та спеціальних положень інших його інститутів. Отже, на сьогодні, виникла нагальна необхідність дослідити питання щодо структури, кола та найменування окремих суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин в межах кола осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні.

Мета статті полягає в тому, щоб виходячи із загальної класифікації суб'єктів нотаріального процесу дослідити особливості правового статусу другої групи суб'єктів нотаріального процесу - осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні та висловити пропозиції щодо формування понятійного апарату науки про нотаріальний процес.

Виклад основного матеріалу. Другу групу суб'єктів нотаріального процесу складають *особи, які беруть участь у нотаріальному провадженні*. Для цієї групи суб'єктів характерно, насамперед, те, що вони мають юридичний інтерес у нотаріальному провадженні. Зазначена ознака є однією з основних ознак осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні. Наявність юридичного інтересу означає, що за наслідками вчинення нотаріальної дії ці особи отримують нотаріальний акт, який відобразатиметься на їхніх правах та обов'язках. При цьому ступінь та характер юридичного інтересу цих осіб може бути різним. У зв'язку з цим, і юридичний інтерес цих осіб є різним. Він може бути матеріально-правовим та процесуально-правовим.

Матеріально-правова заінтересованість осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, полягає в тому, що за наслідками вчинення нотаріальної дії особа отримує для себе ті блага (у вигляді просвічуваного права чи факту, що має юридичне значення), які пов'язані з певними матеріальними правовідносинами. Фактично наявність такої матеріально-правової заінтересованості обумовлюється тим, що ця особа є або може стати учасником матеріального правовідношення, що або ж перебуває на розгляді у нотаріуса, або ж виникає з нотаріального акта.

Наприклад, матеріально-правова заінтересованість осіб, які звертаються до нотаріуса для посвідчення договору, полягає в тому, що за наслідками вчинення відповідного нотаріального провадження вони набувають матеріальних прав та обов'язків відповідної сторони договору, адже договори, що підлягають нотаріальному посвідченню, вважаються укладеними з моменту такого нотаріального посвідчення. Для осіб, щодо яких нотаріус посвідчує відповідний юридичний факт, матеріально-правова заінтересованість полягатиме в тому, що цей факт набуде в системі матеріально-правових відносин, учасниками яких вони є, вірогідного характеру, через що відповідні матеріально-правові правовідносини позбавляться ознак спірності.

Процесуально-правова заінтересованість осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, полягає в тому, що вони намагаються досягти у нотаріальному провадженні певного процесуального результату у вигляді нотаріального акта певного змісту. Наявність цієї заінтересованості обумовлюється функціональним

призначенням участі цієї особи у нотаріальному провадженні. На відміну від матеріально-правової заінтересованості, процесуально-правова заінтересованість не обумовлюється впливом нотаріального акта на матеріальні права та обов'язки суб'єкта, а задовольняє інтерес цього суб'єкта вже лише тим, що він виконав певну функцію у нотаріальному провадженні, реалізував певні процесуальні права.

Наприклад, у органу опіки та піклування як учасника нотаріальних процесуальних правовідносин у провадженні з посвідчення договорів відчуження належного неповнолітньому нерухомого майна, жодних матеріальних права та обов'язків не виникло. Однак, участь його у відповідному нотаріальному провадженні обумовлена виконуваною ним у процесі функцією з надання або не надання згоди на укладення такого договору. Відтак, інтерес органу опіки та піклування буде задоволеним лише у разі винесення нотаріусом нотаріального процесуального акта відповідного змісту – або ж посвідчення договору відчуження, або ж відмови у такому посвідченні.

Процесуально-правова заінтересованість притаманна усім особам, які беруть у нотаріальному провадженні участь. Матеріально-правову ж заінтересованість мають лише ті з них, які є або можуть стати учасником матеріального правовідношення, що або ж перебуває на розгляді у нотаріуса, або ж виникає з нотаріального акта.

Іншою ознакою осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, є те, що вони здійснюють процесуальні дії, спрямовані на виникнення, розвиток і припинення нотаріального провадження.

Як особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальних дій чи вступила в уже порушений процес за власною ініціативою, так і заінтересовані особи, залучені нотаріусом до вчинення нотаріальної дії, наділені комплексом прав на вчинення процесуальних дій, від яких залежить розвиток нотаріального провадження. Це є проявом її існування у нотаріальному процесі принципу диспозитивності [1, с. 96-97].

Наприклад, виникнення самого нотаріального провадження зазвичай залежить від ініціативи заінтересованої особи-заявника, що діє у власних інтересах. Лише окремі нотаріальні провадження можуть відкриватися за ініціативою суб'єктів, що діють в інтересах інших осіб (або ж взагалі за ініціативою нотаріуса), і це є винятком із загального правила. У літературі як прояв цього принципу, а на наш погляд, і характерною ознакою заінтересованих осіб, наводиться те, що вони вправі визначати зміст нотаріальних актів та пропонувати їх нотаріусу для посвідчення. Таким, наприклад, може бути проект договору, що надається нотаріусу для посвідчення його сторонами. Не дивлячись на те, що нотаріусу така поведінка осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, не є вигідною, він не вправі за відсутності для цього законних підстав відмовляти в прийнятті такого проекту [1, с. 97]. Такі особи вправі змінювати умови шаблонних нотаріальних актів, які пропонуються нотаріусом.

І нарешті третьою ознакою осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, є те, що саме таких осіб слід визнати суб'єктами доказування фактів, які необхідно встановити у нотаріальному процесі. Необхідно погодитися з Є.І. Білозерською, яка зазначає, що особи, які звертаються до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії (заявники), є основними суб'єктами доказування у нотаріальному процесі. Саме вони згідно з законодавством несуть тягар по доказуванню необхідних обставин справи та усі негативні наслідки у разі неподання необхідних для вчинення нотаріальних дій доказів. Ще одним суб'єктом нотаріальних процесуальних правовідносин та процесу доказування є особи, чії права та законні інтереси зачіпаються вчинюваною нотаріальною дією (заінтересовані особи) [2, с. 110]. У разі, якщо особа не надасть необхідних для вчинення нотаріальної дії доказів, у вчиненні нотаріальної дії може бути відмовлено.

Дискусійним у правовій науці є питання щодо структури, кола та найменування окремих суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин в межах кола осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні.

Так, С.Я. Фурса проводить поділ цих осіб на дві підгрупи. До першої підгрупи, на її погляд, слід віднести осіб, які звернулися за вчиненням нотаріального провадження з метою охорони своїх прав та інтересів або вступають у вже розпочате провадження, відповідно: заявники (фізичні та юридичні особи) та заінтересовані особи, які можуть вступити у нотаріальний процес за власною ініціативою, оскільки їхні права та законні інтереси зачіпаються вчинюваною нотаріальною дією. До другої підгрупи належать особи, які порушують або вступають у нотаріальне провадження з метою охорони прав та інтересів інших осіб [1, с. 121-122]. Зазначений підхід щодо окреслення структури та кола осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, вважаємо найбільш повним та логічно обґрунтованим з тих, що були висловлені у науці.

Так, наприклад В.В. Баранкова вважає, що особи, заінтересовані у вчиненні нотаріальної дії, поділяються на особисто заінтересованих осіб та їх представників. Особисто заінтересовані особи – це фізичні та юридичні особи, відносно яких або за дорученням яких вчинюються нотаріальні дії. У свою чергу, вони також поділяються на дві групи: особисто заінтересовані особи – ініціатори процесу та особисто заінтересовані особи, що притягуються до участі у нотаріальному процесі нотаріусом (іншим нотаріальним органом) [3, с.

161]. Аналогічний підхід застосовується і І.Г. Бережною у розробленому проекті Нотаріального процесуального кодексу України [4]. Однак, такий підхід підлягає критичному аналізу.

Так, у нотаріальному провадженні можуть брати участь особи, які не є ані особисто заінтересованими особами, ані їх представниками, однак вони мають у справі процесуальну заінтересованість. Ними можуть бути, наприклад, органи опіки та піклування. Вони не мають особистої заінтересованості, оскільки мета їх участі передбачає охорону (захист) чужих прав та інтересів. За підходу, що застосований В.В. Баранковою, такі особи випадають з кола заінтересованих осіб, і це притому, що вони взагалі у неї не визначені у жодній з груп суб'єктів нотаріального процесу [3]. Крім того, за такого підходу незрозуміло, якою ще може бути заінтересованість осіб крім особистої, яка вживається при окресленні відповідного кола суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин.

На наш погляд, при окресленні кола осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, необхідно виходити з завдання формулювання термінології нотаріального процесу, як на це вказується і в науці. Кожний суб'єкт відповідної групи повинен виходячи з окреслених критеріїв мати своє найменування та відповідне місце в системі осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні.

Насамперед, майже у кожному нотаріальному провадженні наявний такий його суб'єкт, як особа, яка звертається до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії. У науці такого суб'єкта нотаріальних процесуальних правовідносин запропоновано називати заявником [1, с. 148]. Заявником є особа, яка звертається до нотаріуса у власних інтересах.

На думку В.В. Яркова, доцільно виокремлювати сторін нотаріальної дії як осіб, по відношенню до яких ця нотаріальна дія вчиняється. У цій якості виступають в залежності від характеру і змісту нотаріальної дії як усі сторони нотаріально посвідчуваної угоди, коли вона є багатосторонньою, так і особи, які звернулися за посвідченням заповіту, за отриманням спадщини, за посвідченням факту, за засвідченням справжності підпису або вірності копії тощо – односторонніх юридичних дій [5, с. 117].

Однак, С.Я. Фурса не вбачає доцільності називати особу, яка звертається до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії, стороною, вважаючи більш прийнятною термін «заявник». На її погляд, це зумовлено необхідністю формулювання понятійного апарату нотаріального процесу. Так, поняття «сторони» у матеріальному праві передбачає, наприклад, сторони договору купівлі-продажу – продавець та покупець. Але якщо йдеться про суб'єктів нотаріального процесу (процесуальне право), то сторони договору - покупець та продавець мають зайняти відповідний їх інтересу в наслідках нотаріального провадження процесуальний статус. На нашу думку, некоректно називати їх «сторонами», оскільки у теорії процесуального права під сторонами розуміють суб'єктів спірних матеріальних правовідносин з протилежними юридичними інтересами, якими є позивач та відповідач. Позовне провадження як одне із видів проваджень у цивільному процесі, суб'єктами якого є позивач та відповідач, характеризується наявністю спору про право цивільне. Щодо нотаріального процесу, то він є безспірним, і нотаріус зможе вчинити нотаріальну дію лише тоді, коли між сторонами договору - покупцем та продавцем (матеріальне право) буде відсутній спір про право цивільне, тобто вони мають дійти згоди з усіх істотних умов договору [1, с. 148-149]. І.С. Панченко, підтримуючи С.Я. Фурсу зазначає, що поняття сторони є більш характерним для позначення суб'єктів, інтереси яких є протилежними одне одному та які знаходяться між собою у спірних правовідносинах. Відтак, сторін, як правило, повинно бути не менше двох. Щодо заявників у нотаріальному процесі, то їхні інтереси співпадають щодо узгодження усіх істотних умов договору [6, с. 34].

На наш погляд, положення цієї дискусії потребують деякого уточнення. Дійсно, необхідно погодитися з С.Я. Фурсою, що нотаріальний процес потребує формування свого понятійного апарату, про що ми вже й зазначали. При цьому, якщо мова йде про особу, яка звертається до нотаріуса, то її більш логічніше і правильно називати заявником. І це є очевидним позитивом поняття «заявник». Однак, маємо звернути увагу й на ту обставину, що В.В. Ярков при окресленні поняття сторони нотаріальної дії акцентує увагу не на характеристиці цих осіб як тих, хто звертається до нотаріуса, а на характеристиці їх як осіб, по відношенню до яких ця нотаріальна дія вчиняється. На наш погляд, особи, які звертаються до нотаріуса, та особи, по відношенню до яких вчиняється нотаріальна дія, є зовсім іншими характеристиками відповідних осіб, при цьому, досить часто це можуть бути зовсім різні особи.

Таким чином, як і В.В. Ярков, так і С.Я. Фурса, на наш погляд, акцентують увагу на важливих характеристиках заінтересованих осіб, які повинна враховувати відповідна термінологія нотаріального процесу. Вважаємо, що для окреслення у нотаріальному процесі процесуального становища відповідної групи матеріально заінтересованих осіб, необхідно застосувати обидві з висловлених позицій. Основою ж побудови структури відповідних суб'єктів нотаріального процесу, на наш погляд, може бути відповідне вчення про учасників цивільних процесуальних правовідносин в теорії цивільного процесу.

Необхідно розуміти, що у цивільному процесі у позовному провадженні сторони є головними учасниками цивільного судочинства, спір яких про суб'єктивні права та юридичні обов'язки повинен вирішити суд [7, с. 129]. За справедливим твердженням Я.П. Зейкана сторонами є суб'єкти спірного матеріального правовідношення [8, с. 98]. Таким чином, коло сторін у цивільному процесі окреслюється суб'єктами спірного матеріального правовідношення.

Поміж тим, перелік учасників цивільного процесу, які мають у справі матеріально-правову заінтересованість не обмежується виключно сторонами. Її мають також і треті особи, як ті що пред'являють самостійні вимоги на предмет спору, так і ті що залучаються на стороні однієї із сторін [9, с.156]. Причина їх появи – складна, об'ємна структура матеріально-правових відносин, які є об'єктом спору [10, с. 130]. Ці особи зазвичай можуть вступити в справу як за власною ініціативою, так і можуть бути залучені до участі в справі судом. Найменування цих учасників як третіх осіб у науці досить часто пов'язується з тим, що вони є третіми по відношенню до сторін [11, с. 262], [12, с. 28], причому, якщо мова йде про третіх осіб з самостійними вимогами на предмет спору, то вони вступаючи у справу взагалі вважають себе суб'єктами тих спірних правовідносин, що начебто існують між сторонами. Таким чином, цивільне процесуальне законодавство надає можливість будь-якій особі, яка має у справі матеріально-правову заінтересованість, зайняти цій у справі своє процесуальне становище, а їх коло обмежується залученими до спірного матеріального правовідношення суб'єктами (досить часто його сторонами). Незалучення таких осіб до участі в справі, як правило, призводить до постановлення незаконного рішення.

На наш погляд, аналогічний підхід з відповідною специфікою можна застосувати і щодо нотаріального процесу. Звичайно, що нотаріат не працює у сфері спірних матеріальних відносин, як суди, у яких поняття сторін означає суб'єктів з протилежними інтересами, як про те зазначає І.С. Панченко. Однак, і тут досить часто чітко окреслено те матеріальне правовідношення, з яким працює нотаріус, а тому можна й окреслити і те коло суб'єктів, які діючи в своїх інтересах можуть мати у справі матеріально-правову заінтересованість.

Такі суб'єкти, на наш погляд, у нотаріальному провадженні можуть: 1) брати участь у створенні матеріального правовідношення, що передається на розгляд нотаріуса чи відповідного юридичного факту; 2) бути особами, матеріальні права та обов'язки яких виникають з юридичного факту, що посвідчується нотаріусом; 3) бути особами-учасниками матеріального правовідношення, у якому нотаріусом посвідчується відповідне матеріальне право. Усі вони вправі бути учасниками відповідного нотаріального провадження.

Виходячи з завдань теорії нотаріального процесу окреслення цієї групи учасників потребує власного терміна. Вважаємо, що найменування їх «заінтересованими особами» є недоцільним, оскільки такими особами є й інша група учасників – тих, що діють в інтересах інших осіб. Вважаємо найбільш прийнятним терміном, що може бути застосоване до їх найменування, це термін «сторони нотаріального провадження». Сторони – це особи, які є у процесі стороною матеріального правовідношення (наприклад, один з подружжя, який дає дозвіл на вчинення іншим з подружжя правочину щодо розпорядження спільним сумісним майном не позбавляється статусу сторони матеріального правовідношення, що виникає з спільної власності, не дивлячись на те, що він не зазначається у договорі як його сторона), які представляють у нотаріальній справі власний інтерес. Таким чином, гіпотетично сторін у нотаріальній справі може бути стільки, скільки є цих інтересів.

У зв'язку з наведеним вважаємо, що відповідні особи (суб'єкти), вступаючи в нотаріальні процесуальні правовідносини з нотаріусом, одночасно є сторонами (суб'єктами) матеріального правовідношення, яке передається на розгляд цього ж нотаріуса, або ж можуть бути визнані потенційними його сторонами, або ж діючи в своїх інтересах своїми матеріально-правовими діями впливають на його створення. У зв'язку з цим, сторін чи учасників створення такого матеріального правовідношення (учасників нотаріального процесу) можна було б називати сторонами нотаріального провадження, в межах яких розрізняти як *заявників*, тобто осіб, які звертаються до нотаріуса та за заявою яких виникає нотаріальний процес, так і *залучених осіб*, як осіб, які маючи у справі матеріально-правову заінтересованість, залучаються до участі в нотаріальному провадженні з метою охорони чи захисту своїх прав та інтересів. До заявників та залучених осіб у сукупності можна було б застосувати поняття «сторони нотаріального провадження». Таке їх найменування підкреслюватиме сутність їх участі в нотаріальному процесі, стимулюватиме нотаріуса вживати заходів до виявлення осіб, які є дійсними чи потенційними учасниками (вигодонабувачами) матеріального правовідношення, що перебуває на розгляді у нотаріуса. Визнаємо, що ці суб'єкти можуть найменуватися і іншим терміном. Поміж тим, виходячи з окреслених завдань формулювання термінології нотаріального процесу доцільність їх виокремлення вважаємо обґрунтованим. Фактично ці особи у межах висловленої вище класифікації С.Я. Фурси є першою підгрупою заінтересованих осіб у групі осіб, які беруть участь у справі.

З урахуванням наведеного, вважаємо, що *сторонами у нотаріальному процесі є такі суб'єкти нотаріальних процесуальних правовідносин, які діють у нотаріальному процесі у власних інтересах та виходячи з*

їх правового становища: беруть участь у створенні матеріального правовідношення, що передається на розгляд нотаріуса чи відповідного юридичного факту (1); є особами, матеріальні права та обов'язки яких виникають з юридичного факту, що посвідчуються нотаріусом (2); є особами-учасниками матеріального правовідношення, у якому нотаріусом посвідчується відповідне матеріальне право (3).

Заявники. Заявник – це особа, яка звертається до нотаріуса для посвідчення безспірного права, посвідчення чи засвідчення безспірного факту чи вчинення іншої нотаріальної дії з метою надання їм юридичної вірогідності [1, с. 148]. Хто є заявником у тій чи іншій нотаріальній дії, як правило, вбачається з законодавства.

Інколи закон при формулюванні особливостей вчинення тих чи інших нотаріальних проваджень взагалі не вказує на те, хто може бути заявником та не окреслює його особу. Такими, наприклад, є провадження з засвідчення вірності копій документів (ст.75 Закону) чи засвідчення вірності перекладу (ст.79 Закону). Однак, зрозуміло, що заявником зазвичай тут є фізична чи юридична особа.

Деколи закон, вживаючи загальні формулювання, вказує на те, що заявником є фізична особа (наприклад, при посвідченні факту, що фізична особа є живою (ст.80 Закону) чи посвідченні факту перебування фізичної особи в певному місці ст.81 Закону). Фактично, це і так є зрозумілим з огляду на специфіку факту, що посвідчується.

У деяких випадках Закон «Про нотаріат» чітко вказує, хто може бути заявником у нотаріальному провадженні. Так наприклад, ст.94 Закону передбачає, що за таким нотаріальним провадженням як вчинення морського протесту заявником є капітан судна. Вбачається, що в даному випадку капітан судна хоча й є заявником, але діє в інтересах власника судна та фактично є представником останнього.

Досить часто визначення заявника в нотаріальному провадженні здійснюється через окреслення його становища в матеріальних правовідносинах. Такими, наприклад, є спадкоємці у провадженні з видачі свідоцтва про право на спадщину (ст.67 Закону), одне з подружжя у разі видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя (колишнього подружжя) у разі смерті одного з подружжя (колишнього з подружжя) (ст.71 Закону), боржник в провадженні з прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів (ст.85 Закону).

У всіх наведених нотаріальних провадженнях останнє відкривається виключно за заявою заявника або ж його представника. Однак, свої особливості має відкриття нотаріального провадження з життя заходів щодо охорони спадкового майна.

Так, відповідно до ст.60 Закону «Про нотаріат» життя заходів щодо охорони спадкового майна можливе за заявою спадкоємців або за повідомленням фізичних та юридичних осіб, або на підставі рішення суду про оголошення фізичної особи померлою чи за своєю власною ініціативою. Таким чином, бачимо, що зазначене нотаріальне провадження може й не мати заявника, оскільки відкриття провадження здійснюватиметься за ініціативи нотаріуса. Такі випадки, фактично, на наш погляд, є винятком з принципу диспозитивності нотаріального процесу, є проявом дії публічних засад у цьому процесі та у науці пояснюються сутністю нотаріальної діяльності яка покликана гарантувати дотримання і захист майнових прав громадян [13, с. 112].

У науці була висловлена думка, що важко погодитися з положенням про те, що ініціатива життя заходів до охорони спадкового майна може виходити від нотаріуса або органів місцевого самоврядування [14, с. 619]. Однак, на наш погляд, така думка є обґрунтованою лише частково. Дійсно, надання нотаріусу ініціативи у житті заходів щодо охорони спадкового майна виглядає помилковим. Нотаріус не є тим органом чи посадовою особою, яка слідкує чи наглядає за дотриманням прав фізичних чи юридичних осіб. Задля цього є, насамперед, відповідні органи (наприклад, органи опіки та піклування). Однак, органи місцевого самоврядування і є органами опіки та піклування, через що їх ініціатива у житті заходів щодо охорони спадкового майна є цілком прийнятною. Поміж тим, життя заходів щодо охорони спадкового майна нотаріусом за власною ініціативою може породити питання про наявність якоїсь особистої заінтересованості нотаріуса у цьому, викликати подальші вимоги до нього. Зауважимо, що такі аргументи не стосуються консула, який вчиняє ці дії за кордоном та власне і може бути посадовою особою держави, на який покладається обов'язок охороняти права громадян України за кордоном через відсутність там інших органів державної влади. Питання про це, зокрема, досліджував Є.Є. Фурса [15, с. 221]. Крім того, незрозуміло взагалі, хто повинен нести витрати за вчинення цієї нотаріальної дії, оскільки, як, наприклад, зазначає О.Ю. Одосій, ця нотаріальна дія вчиняється після її оплати в день подання всіх необхідних документів [16, с. 325].

І.Я. Федорич звертає увагу на тому, що в даному випадку це є правом нотаріуса, а не його обов'язком [17, с. 142]. Однак, на наш погляд, зазначене не вбачається з законодавства. Таким чином, не виключено, що відповідні претензії можуть бути заявлені нотаріусу й тоді, коли він за власною ініціативою не вжив заходів щодо охорони спадкового майна, а на думку якоїсь заінтересованої особи повинен був їх вжити. Вважаємо, що законодавство у цій частині підлягає зміні. Нотаріус не повинен мати неспецифічного для нотаріату права відкриття нотаріального провадження з життя заходів щодо охорони спадкового майна за власною ініціативою.

Залученими особами є ті учасники нотаріального процесу, які залучаються нотаріусом у нотаріальний процес задля охорони чи захисту своїх матеріальних прав та інтересів, або вступають в процес з цією метою за власною ініціативою. Ними, зокрема, можуть бути особи, що володіють відчужуваним майном на праві спільної сумісної власності, особи, які мають переважне право купівлі майна, що відчужується, чи особи, що мають переважне право на оренду майна (у нотаріальних провадженнях з посвідчення правочину), кредитор у провадженні з прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів, боржник при вчиненні виконавчих написів тощо. Найбільш повний перелік цих осіб навела С.Я. Фурса [1, с. 154-155], а особливості участі таких осіб у нотаріальному процесі вже були неодноразовим предметом дослідження науки нотаріального процесу [18, с. 191-192], [19, с. 51-52], [20, с. 40].

Цілком обґрунтованим виглядає твердження С.Я. Фурси, що такі особи не беруть безпосередню участь у вчиненні нотаріальної дії, але мають матеріально-правовий інтерес щодо результатів вчиненого нотаріального провадження. Але якщо вони виявили бажання взяти безпосередню участь у вчинюваній нотаріальній дії, то законом це не заборонено, тому свою згоду чи не згоду вони можуть висловити нотаріусу [1, с. 153].

Дискусійним є питання щодо доцільності залучення у нотаріальне провадження з вчинення нотаріусом виконавчого напису боржників задля з'ясування наявності у них заперечень проти вчинення нотаріальної дії та, як наслідок, факту існування безспірної заборгованості. У науці та нотаріальній практиці досить поширеною є думка про те, що нотаріус не зобов'язаний повідомляти боржника про вчинюваний виконавчий напис, не зобов'язаний отримувати його заперечення а може вчинити виконавчий напис виключно на підставі поданих стягувачем документів.

Так, наприклад, О. Печений вважає, що вчинення виконавчого напису не є вирішенням спору про право цивільне між кредитором і боржником. Саме з цих причин при вчиненні цієї нотаріальної дії нотаріус не викликає боржника та не вивчає його ставлення до вимог кредитора, оскільки це суперечило б сутності виконавчого напису [21, с. 69]. Майже аналогічну позицію займає й А.Г. Серветник. На її думку, суб'єктивне ставлення особи-боржника до виниклої заборгованості та висунутої стягувачем вимоги жодним чином не повинно впливати на прийняття нотаріусом рішення про вчинення виконавчого напису. Таке рішення має ґрунтуватись виключно на аналізі характеру правовідносин між сторонами, на документах, які підтверджують наявність заборгованості в боржника перед стягувачем та внутрішньому переконанні нотаріуса у її безспірності [22].

На наш погляд, такі твердження є необґрунтованими. Якщо орган чи посадова особа вирішує питання про права чи обов'язки особи, така особа не лише повинна знати про це, а й повинна мати право взяти участь у відповідному процесі. Вона повинна мати можливість й подати відповідні заперечення. В іншому разі це буде порушенням її права на захист. Через це боржник у будь-якому разі повинен попередньо бути повідомлений про вчинюваний виконавчий напис. За наслідками поданих ним пояснень нотаріус повинен вирішити питання про те, чи підтверджують подані стягувачем документи безспірність існуючої заборгованості, чи все ж таки стягувана заборгованість є спірною і у вчиненні виконавчого напису повинно бути відмовлено.

Вирішуючи справу про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, колегія суддів Верховного Суду висловила позицію, що процедура стягнення боргу за нотаріально посвідченим договором позики (кредитним договором) на підставі виконавчого напису нотаріуса складається із двох етапів: перший, підготовчий етап, який включає повідомлення боржника. Цей етап спрямований на забезпечення прав та інтересів боржника, якому має бути відомо, що кредитор розпочинає процедуру стягнення боргу за нотаріально посвідченим договором позики (кредитним договором) на підставі виконавчого напису нотаріуса; другий етап - вчинення виконавчого напису, який полягає в подачі нотаріусу документів, що підтверджують безспірність вимог, в тому числі й повідомлення боржника (письмова вимоги про усунення порушення чи письмове повідомлення про вчинення виконавчого напису) [23]. Вважаємо за необхідне погодитися з такою думкою. Будь-які особи, прав чи інтересів якої стосується нотаріальне провадження, повинні знати про це та їм повинна бути надана можливість взяти участь у цьому провадженні. Визначаючи коло заінтересованих осіб, чий права та інтереси зачіпаються нотаріальною дією, нотаріус має встановити їхню особу, перевірити наявність їх згоди на вчинення нотаріального провадження, належним чином оформленої, або запросити цих осіб для безпосереднього висловлення йому такої згоди у спосіб, передбачений законом [1, с. 375]. Боржник як сторона нотаріального провадження, як особа, права та інтереси якої зачіпаються, повинен мати можливість взяти участь у провадженні з вчинення виконавчого напису. Нотаріус повинен перевірити наявність згоди боржника на вчинення нотаріального провадження, належним чином оформленої, або ж запросити його для безпосереднього висловлення йому такої згоди у спосіб, передбачений законом.

Висновки. Виходячи із загальної класифікації суб'єктів нотаріального процесу, до другої групи суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин належать особи, які беруть участь у нотаріальному провадженні. Для цієї групи суб'єктів характерно, насамперед, те, що вони мають юридичний інтерес у нотаріальному

провадженні. При цьому ступінь та характер юридичного інтересу цих осіб може бути різним. У зв'язку з цим, і юридичний інтерес цих осіб є різним. Він може бути матеріально-правовим та процесуально-правовим. Зазначена ознака є однією з основних ознак осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні.

На наш погляд, при окресленні кола осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, необхідно виходити з завдання формулювання термінології нотаріального процесу, як на це вказується і в науці. Кожний суб'єкт відповідної групи повинен виходячи з окреслених критеріїв мати своє найменування та відповідне місце в системі осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С.Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
2. Білозерська Є.І. Докази та доказування у нотаріальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2013. 203 с.
3. Баранкова В. Система суб'єктів нотаріального процесу: теоретичні та практичні аспекти. Мала енциклопедія нотаріуса. 2013. № 6. С. 155-166.
4. Проект Нотаріального процесуального кодексу України 3197 від 19.09.2008. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3197&skl=7.
5. Нотариальное право: Учебник / Под ред. проф. В.В. Яркова. 2-е изд. испр. и доп. М.: Статут, 2017. 576 с.
6. Панченко І.С. Суб'єкти нотаріального провадження з посвідчення договорів відчуження нерухомого майна: проблемні аспекти. Цивілістична процесуальна думка. 2018. №1. Ст.32-37.
7. Шакарян М.С. Субъекты советского гражданского процессуального права. М.: ВЮЗИ, 1970. 216 с.
8. Зейкан Я.П. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. К.: КНТ, 2011. 672 с.
9. Мельников А.А. Правовое положение личности в советском гражданском процессе; Отв. ред.: Тадевосян В.С. М.: Наука, 1969. 247 с.
10. Коршунов Н.М., Мареев Ю.Л. Гражданский процес. М.: Эксмо, 2005. 800 с.
11. Курс советского гражданского процессуального права. Теоретические основы правосудия по гражданским делам: в 2 т. / Т.Е. Абова, П.П. Гуреев, А.А. Добровольский и др.. отв. ред. А.А. Мельников. М.: Наука, 1981. Т.1. 1981. 464 с.
12. Заворотко П.П., Штефан М.Й. Особи, які беруть участь у справі позовного провадження. К., 1967. 108 с.
13. Коробейникова Т.С. Охрана и доверительное управление наследственным имуществом в российском праве: проблемы теории и практики правоприменения: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03./ Байкальский государственный университет экономики и права. Иркутск, 2009. 21 с.
14. Цивільне право України: підручник у 2 кн. / Дзера О.В., Боброва Д.В., Довгерт А.С. та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н.С.Кузнецової. – 2-е вид., доп. і перероб. К.: Юрінком Інтер, 2004. Кн. 2. 640 с.
15. Фурса Є.Є. Вжиття консулом заходів щодо охорони спадкового майна: теоретичні, законодавчі та практичні аспекти. Часопис Київського університету права. 2013. № 4. С. 219-222.
16. Одосій О.Ю. Принятие мер к охране наследственного имущества: отдельные проблемные аспекты. Цивилистическая процессуальная мысль. Международный сборник научных статей. Выпуск 2 «Нотариальный процесс» / Под ред. д.ю.н., профессора С.Я.Фурсы. К.: ЦУЛ, 2013. С. 323-330.
17. Федорич І.Я. Здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03; Держ. ВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», Навч.-наук. юрид. ін-т. Івано-Франківськ, 2018. 236 с.
18. Панталиенко Я.П. Процедурные особенности получения согласия второго из супругов на заключение нотариально удостоверенных договоров относительно общего совместного имущества. Цивилистическая процессуальная мысль. Международный сборник научных статей. Выпуск 2 «Нотариальный процесс» / Под ред. д.ю.н., профессора С.Я.Фурсы. К.: ЦУЛ, 2013. С.189-195.
19. Соловецька В.М. Посвідчення правочинів щодо розпорядження майном, яке є сумісною власністю подружжя. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 9. С. 50-53.
20. Желіховська Ю.В. Участь нотаріуса в охороні цивільних прав та інтересів шляхом прийняття на зберігання та в депозит. Мала енциклопедія нотаріуса. 2012. №3. С. 38-42.
- Печений О. Науково-правовий висновок щодо вчинення нотаріусом виконавчого напису. Мала енциклопедія нотаріуса. 2008. № 1. С. 69.
- Серветник А.Г. Виконавчий напис нотаріуса: поняття та ознаки. Теорія та практика правознавства. 2017. Вип. 2 (12). URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2017_2_7.pdf.
- Ухвала Верховного Суду від 15 квітня 2020 року у справі № 554/6777/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88857174>.